

СТАТТЯ НОМЕРА

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.1>

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, м. Харків)

ПРОБЛЕМА КОМПЛЕКСНОСТІ У КРИМІНОЛОГІЇ: АНАЛІЗ МИНУЛОГО, ОЦІНКА ТЕПЕРІШНЬОГО, ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

У статті з урахуванням результатів теоретичного та емпіричного дослідження здійснена спроба оцінки ширини та глибини пізнання проблеми комплексності та комплексного підходу у галузі кримінології. Наведено аргументи щодо доцільності вивчення стану наукової розробленості проблеми комплексності. Розкрито характеристику міжсистемного галузево-предметно-хронологічного підходу пізнання анонсованих питань. Наведено загальне авторське розуміння комплексності та комплексного підходу. Перелічено основних учених та їх наукові праці, які прямо та здебільшого опосередковано стосуються проблеми комплексності. Виділено головні чотири етапи формування та розвитку філософських та кримінологічних знань про комплексність. Акцентовано увагу на значущості загальнонаукової системної методології для глибшого пізнання евристичного потенціалу комплексного підходу загалом та комплексності, зокрема. Намічено перспективи подальшого дослідження указаної наукової матерії.

Ключові слова: комплексність, комплексний підхід, системність, системний підхід, наука про складність, методологія, кримінологічна система, кримінологія, злочинність, кримінальна протиправність.

Постановка проблеми. Навколишній світ та фактично усі напрями

людської діяльності, включаючи сферу запобігання злочинності, пронизані комплексністю. Вона має багато граней, специфіка яких проявляється залежно від природи відповідного об'єкту, явища чи процесу, що описуються. Комплексність має дуже широку онтологічну палітру. Вона вказує на різнобічність й різносторонність нашого буття. Наприклад, у Новому Завіті зустрічається фраза «Альфа і Омега», які є, відповідно, першою і останньою буквами грецького алфавіту. Вказаний біблійський вислів символізує повноту речей і життя людей¹. Лише крізь призму комплексності можна пізнати всебічність, зміст і якість будь-яких об'єктів.

Комплексний підхід, який базується на застосуванні принципу комплексності при дослідженні різних наукових проблем, набув доволі поширеного застосування, у тому числі у галузі кримінології. Однак, як показали результати поглибленого теоретичного й емпіричного пізнання цих питань, серед учених у сфері наук кримінально-правового циклу відсутнє однастайне розуміння комплексності. Згідно із класичним поглядом комплексний підхід виражається у міждисциплінарному дослідженні певної наукової проблеми. Однак комплексність можна розглядати, головним чином, й крізь призму її внутрішньо-системного прояву.

Для продовження анонсованої наукової дискусії виникає необхідність у закладенні відповідних теоретико-методологічних основ. Їх невід'ємною складовою є дослідження еволюції знання про комплексність та комплексний підхід, а також про системність та системний підхід. Визначення стану розробленості проблеми комплексності в історично-філософському ракурсі дозволяє: оцінити ступінь її дослідження на теперішній час; прослідкувати логіку, послідовність та глибину її пізнання за окремими боками останньої; систематизувати наукову інформацію про предмет дослідження на конкретному етапі його розвитку; визначити відповідні наукові пробіли у вивченні цього питання, а також намітити вектори подальших наукових розвідок, здатних розширити уявлення про соціальну й функціональну природу об'єкту пізнання; установити «лідерів» галузевої думки, які своїми науковими результатами істотним чином просувають дослідження проблеми комплексності тощо.

Проблема комплексності у галузі кримінології досліджена наразі фрагментарно, що доводиться результатами емпіричного дослідження. Зокрема, 85,2 % опитаних протягом травня-червня 2025 р. експертів у виді провідних вчених у галузі наук кримінально-правового циклу підкреслили, що проблема комплексності у кримінології має низький або посередній ступінь розробленості. Окремі аспекти представленої наукової матерії вивчались такими українськими вченими, як: А. Бабенко, О. Бандурка, В. Батиргареева, А. Бойко, В. Василевич, В. Голіна, Б. Головкін, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, О. Колб, О. Костенко, О. Литвинов, І. Медицький, В. Оболенцев, Ю. Орлов, В. Попович, В. Туляков, В. Шакур та деякі ін.

¹ Альфа і Омега. URL: <https://surl.lu/bnecwk> (дата звернення: 06.06.2025).

Мета статті – з'ясування стану наукової розробки проблеми комплексності у кримінологічній науці, виділення основних етапів формування наукового знання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Виконання поставленого наукового завдання пропонується шляхом застосування триєдиного авторського міжсистемного галузево-предметно-хронологічного підходу, який також має комплексні ознаки. Це передбачає оцінку ступеня розробленості проблеми комплексності у кримінології шляхом урахування трьох площин: галузевої (вивчення питання у філософії, наукознавстві й безпосередньо у кримінологічній науці та інших галузях знання); предметної (розгляд окремих аспектів проблеми комплексності); хронологічної (дослідження цієї проблеми крізь призму її історичної еволюції: з давніх-давен – до сьогодення).

Множина категорій і понять, які у сукупності складають онтологічний вимір комплексності буття і життя кожної людини так чи інакше «по-своєму», у різний спосіб інтерпретуються у науці про злочинність. Тому у цьому розумінні при дослідженні проблеми комплексності у кримінології немає якихось «другорядних» аспектів, які б не були важливими для анонсованої предметної сфери. Ось чому набуває актуальності вивчення загальних онтологічних засад світу у науковому доробку вчених за останні дві з половиною тисячі років. Ці основи здатні розширити уявлення про категорію комплексності у житті, науці та безпосередньо у галузі кримінології.

Засади категорії комплексності у науці загалом були закладені фундаторами грецької античної філософської думки. Ураховуючи, що системний метод і системологія, будучи своєрідним метазнанням, перебувають в основі розвитку усіх галузей науки¹, тому не є дивним, що саме цій проблематиці в усьому різноманітті її інтерпретацій приділено значну увагу давньогрецькими мислителями. Наприклад, метафоризацію слова «система» започаткував Демокріт². Платон розумів Всесвіт як взаємодію його різних частин³. Арістотель фактично вперше у науці обґрунтував єдність комплексів душі (психіки) та тіла (біологічного організму) людини, як певної системи⁴. У контексті онтологічних роздумів про систему буття Арістотель виділяв окремі комплекси мудрості про

¹ Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев; 2-ге вид., перероб. та доп. Харків: ХНУРЕ, 2004. С. 13; Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. Вип. 130. С. 155–161.

² Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. С. 15.

³ Платон. *Діалоги* / Пер. с давньогрец. Харків : Фоліо, 2022. 345 с; Ківва Ф. В. Використання системного методу у науці: історія та сучасна практика. *Системний підхід у дослідженні злочинності*: мат. наук. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви; уклад. В. Ф. Оболенцев. Харків: видав. Кім Д. С., 2013. С. 14–16.

⁴ Барнс Дж. Арістотель : дуже коротке введення / пер. з англ. та заг. редакція В. О. Тадєєва. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2023. С. 152–157; Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. 2-ге вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2012. С. 10.

форму, матерію, початок і цілі. Тому ним виділяються такі причини суцього, як формальні (*causa formalis*), матеріальні (*causa materialis*), рушійні (*causa efficiens*) та цільові (*causa finalis*)¹. Своєрідною квінтесенцією Арістотелівської філософської думки на проблему системності й комплексності можна вважати його крилатий вираз про те, що ціле є більшим за суму його окремих частин². Насправді це твердження Арістотеля можна назвати першим у науці формулюванням холістичного світосприйняття з визнанням властивостей емерджентності й частково нелінійного характеру соціальних процесів, включаючи систему злочинності та комплекси її запобігання.

Проблема комплексності знайшла свій розвиток у концепції діяльнісної людиномірності Протагора, який вважав людину мірою усіх речей, головним системоутворюючим фактором, а мірою самої людини – діяльність, як фактор людського розвитку³. Згодом цей принцип був також розвинений відомим українським філософом Г. Сковородою у роздумах про зв'язок комплексів мікро- та макрокосмосу⁴. Саме людину мислитель розумів певним мікркосмосом, який тісно взаємодіє із макрокосмосом (оточуючим світом) та Богом.

Вагомий внесок у дослідження комплексності здійснила впливова філософська школа стоїцизму. Її апологети (Зенон Кітійонський, Персей, Панетій, Поседоній, Сенека, Марк Аврелій та ін.) наполягали на органічній системній єдності, що включає комплекси вчень про природу (фізика), пізнання і мислення (логіка) та про належне життя (етика). Стоїки запропонували свою матеріальну філософію, яка нагадувала античну релігію, але без Бога. Згодом система цінностей стоїків була використана у нових релігіях, включно з християнством⁵. У цілому можна вести мову про існування системності філософських ідей та комплексності окремих уявлень філософів-стоїків про життя, його закони, етику людського співіснування, відносини між людьми та ставлення до Природи.

З онтологічно-християнської позиції світ також є певною системою, що відповідно до біблейських вірувань має земний (у процесі життя людей) та позаземний (після смерті, Царство Небесне) комплекси. І зв'язком цих світів є людина з комплексом її «правильних» (богоугодних) й «неправильних» (гріховних) учинків. Крім цього, Біблія містить комплекс відповідних християнських цінностей, основні з яких викладені у десяти заповідях Божих. Більше того, філософія християнства, як відомо, складається із комплексу чеснот, що доповнюють одна одну: віра, надія та любов (до Господа й між людьми). Тобто з релігійної точки зору також

¹ Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. 176–186.

² Арістотель. *Метафізика* / пер. з давньогрец., передмова і прим. О. А. Юдіна; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків : Фоліо, 2020. 300 с.

³ Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.

⁴ Там само.

⁵ Стоїцизм. URL: <http://surl.li/qjslvf> (дата звернення: 06.06.2025).

доречно вести мову про відповідну християнську систему та її окремі комплекси (релігійні норми, християнські цінності, канонізовані святі особи, вірування, поведінка віруючих та ін.).

Насправді комплексність має дуже широку онтологічну палітру. Вона виявляється у всебічності та різноспрямованості тих або інших явищ, процесів і навіть людських станів. Так, італійський художник М. Карлотті свого часу надав дуже вдале визначення краси. Під нею митець розумів суму взаємодіючих елементів, коли не треба нічого додавати, забирати чи змінювати¹. Тобто краса є результатом комплексного поєднання вичерпної та оптимальної кількості певних частин, які гармонійно взаємодіють між собою.

Американський психолог Р. Стернберг є розробником трикутної теорії кохання. Згідно з уявленням цього вченого, це почуття складається з трьох складових: 1) близькість (включає причетність, єдність й відчуття прив'язаності до іншої людини); 2) пристрась (виражається через закоханість й сексуальну привабливість); 3) зобов'язання (у короткостроковій перспективі проявляється у бажанні бути поруч зі своїм партнером, а у довгостроковій перспективі – у наявності спільних мрій і намірів). При цьому відсутність кохання інтерпретуються указаним психологом, як, відповідно, відсутність усіх перелічених його компонентів. Тоді як найвищою формою цього людського почуття названо «досконале» кохання, яке містить у собі усі три його складові². Звідси кохання також є комплексним почуттям людей, що утворене різними характеристиками. Аналогічний комплексний зміст можна продемонструвати на багатьох інших психічних станах, людських емоціях, почуттях, моральних чеснотах у виді щастя, страху, гніву, сміливості, справедливості, мужності та багато ін. Іншими словами, комплексність пронизує різні боки буття та різні сфери людської діяльності.

Пізнання проблеми комплексності набуло додаткового імпульсу у працях філософів Середньовіччя та Нового часу. Так, у книзі «Пристрасті душі» (1649 р.) французького філософа Р. Декарта саме людське життя описується як багато частин різної природи, які взаємодіють між собою, створюючи мережі з невідомими властивостями, де локальні ефекти можуть мати дивовижні глобальні наслідки³. Тобто фактично у цій роботі учений намагався описати життя людини як складну систему. Німецький математик і філософ Й. Ламберт зазначав, що будь-яка наука, як і її частина, постає як система, оскільки система є сукупністю ідей і принципів, які можна трактувати як ціле. У системі, за словами цього вченого, повинна бути субординація і координація. Новий етап в інтерпретації системності наукових знань пов'язаний з іменем І. Канта. Він підтверджував

¹ Вся справа у деталях. URL: <https://kenguru.com.ua/blog/vsyo-delo-v-detalyah/> (дата звернення: 06.06.2025).

² Sternberg R. J. A triangular theory of love. *Psychological Review*. 1986. Vol. 93. P. 119–135. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>.

³ Hébert-Dufresne L., Allard A., Garland J. et al. The path of complexity. *NPJ Complexity*. 2024. Vol. 1. P. 1, 2. DOI: 10.1038/s44260-024-00004-0.

взаємообумовленість подій історії. Заслуга цього філософа полягає в перетворенні проблеми системного характеру науково-теоретичних знань у методологічну, розробці процедур і засобів системного конструювання знання. Цю лінію ще більше проводить Й. Фіхте, вихідна теза якого формулюється так: наукове знання є системним цілим. Г. Гегель запропонував історичне трактування системи відповідно до принципу сходження від абстрактного до конкретного. Спираючись на тезу про внутрішню ідею природи як рушійну першопричину, Г. Гегель також розглядав природу як систему ступенів, що з необхідністю виникають один з одного. Узагальнюючи науковий матеріал свого часу, Г. Спенсер указував на аналогію розвитку соціальних і природних явищ відповідно до наукових універсалій. Суттєвий розвиток системні явлення про взаємодіючі об'єкти (комплекси) Світу отримали в теорії позитивізму О. Конта¹. Тобто перелічені та багато інших мислителів минулого впродовж століть намагалися пояснити закономірності існування Всесвіту, системи матеріального та ідеального боків останнього, опис якої неможливий без дослідження її окремих комплексів та елементів, з яких ці комплекси складаються.

Наступним блоком літератури в указаній предметній сфері є той, що присвячений безпосередньо проблемі системності. На її фундаментальній основі фактично розгортається увесь теоретико-методологічний та прикладний науковий дискурс про комплексність у кримінологічній науці. Піонером системології вважається О. Богданов. У своїй праці «Тектологія», виданій у 1910–1920 рр., учений обґрунтовує комплексний та багатоелементний характер цілісних динамічних систем природи й суспільства. Важливим є встановлення властивості протиріч системи, їх здатності призводити до організаційного розбалансування окремих комплексів системи. Це стає результатом або кардинальних перетворень такої системи, або навіть її руйнування («Усезагальна організація науки (Тектологія)», О. Богданов).

До основоположників теорії систем належить також австрійський біолог Л. ф. Берталанфі. Він вивчав біологічні об'єкти як організовані динамічні системи, наполягав на цілісності організму. Методи аналізу відкритих систем цього ученого було вдало застосовано у подальшому не лише у біології, а й у кібернетиці та хімії. Л. ф. Берталанфі заснував першу в сучасній науці узагальнену системну концепцію, покликану розробляти математичний апарат опису систем різних типів і виявляти засоби інтеграції науки².

¹ Ківва Ф. В. Використання системного методу у науці: історія та сучасна практика. Системний підхід у дослідженні злочинності: мат. наук. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви; уклад. В. Ф. Оболенцев. Харків: видав. Кім Д. С., 2013. С. 14–16; Оболенцев В. Ф. Теоретичний, методичний та практичний аспекти використання системного методу у вивченні злочинності. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. Вип. 127. С. 152–160; Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. С. 16.

² Людвиг фон Берталанфі. URL: <http://surl.li/tmzsvc> (дата звернення: 6.06.2025); Bertalanffy L. von

Розглядаючи доробок фундаторів теорії систем, неможна не виділити наукову школу бельгійського хіміка І. Пригожина, який у 1977 р. отримав Нобелівську премію за свою теорію термодинаміки неврівноважених фізичних систем, закономірності яких фактично поширюються на будь-які інші системні об'єкти. Цей учений вперше почав оперувати такими поняттями, як дисипативність (організованість системи) або точка біфуркації (критична межа системи)¹. При цьому найвагомішим досягненням І. Пригожина можна вважати формулювання його відомої теореми, відповідно до якої той виділений стан, до якого прагне система, відрізняється тим, що в ньому перенесення ентропії в навколишню середовище настільки малий, наскільки це дозволяють накладені на систему граничні умови².

Істотний внесок у розробку різних проблем системотехніки та системного підходу, у тому числі у суспільних науках, здійснили також такі вчені, як І. Блауберг, Н. Вінер, Р. Мертон, А. Уйомов, В. Садовський, Е. Юдін та ін. До цього списку справедливим буде включення С. Віцина, який у 1980 р. видав роботу під назвою «Системний підхід і злочинність». У ній, як відомо, науковець дослідив методологію системного підходу для вирішення соціальних проблем, розглянув злочинність як складну динамічну соціальну систему, проаналізував систему кримінальної юстиції та ін. У цей час (1978 р.) під редакцією П. Осіпова була опублікована одна з перших наукових робіт, безпосередньо присвячених проблемі комплексного запобігання злочинності – «Комплексне вивчення системи впливу на злочинність (методологічні та теоретичні основ)». У ній розглянуто методологічні засади комплексного вивчення системи впливу на злочинність, у тому числі наведено судження щодо сутності комплексного підходу та його співвідношення із системним підходом. З того часу не було видано подібних наукових праць, де б більш-менш ґрунтовно розглядались теоретичні та методологічні питання комплексності, а головне, застосування комплексного підходу у сфері запобігання правопорушенням.

Вивчення та узагальнення наукової літератури дає підстави констатувати, що системний підхід, як основа комплексності у науці загалом та у кримінологічному знанні, зокрема, набув широкого поширення, починаючи з 60-х рр. XX ст. І однією із перших царин, де системність та комплексність почали активно впроваджуватись на практиці, стала військова справа й сфера безпеки і оборони. Як зазначають класики системного аналізу, останній почав активно розроблятись саме у цей період як засіб вирішення військово-стратегічних проблем. Адже виникла нагальна потреба (через Холодну війну та гонку озброєнь) у переході від будівництва одиниць озброєння до їх систем у виді складних військово-технічних комплексів. Вони виконували чітко визначену стратегічну мету (наприклад,

Zu einer allgemeinen Systemlehre. *Biologia Generalis*. 1949. № XIX. S. 114–129.

¹ Пригожин Ілля Романович. URL: <http://surl.li/rzrnex> (дата звернення: 05.06.2025).

² Prigogine I., Stengers I. *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. N.-Y. : Bantam Books, 1984. P. 193.

системи протиповітряної оборони). Згодом системний підхід почав активно застосовуватись для вирішення багатьох невоєнних соціальних проблем (І. Блауберг, Е. Юдін), включаючи проблему злочинності.

Наразі комплексний підхід активно застосовується у Збройних Силах (далі – ЗС) України, управлінні й організації діяльності української армії. Зокрема, мають місце такі напрями роботи, як: комплексне обґрунтування практичного застосовування оперативних спроможностей складових сектору безпеки і оборони; комплексне стратегічне планування розвитку армії; оборонно-промисловий комплекс; комплексний огляд сектору безпеки і оборони¹ та ін. Загалом комплексний підхід перебуває в основі функціонування та розвитку сектору безпеки і оборони не лише України, а й багатьох країн світу.

Результати наукових пошуків перелічених вище та деяких інших учених щодо дослідження системного підходу у науці стали підґрунтям для формування теорії складних систем, яку нерідко називають навіть наукою про складні системи (complex systems science) або наукою про складність (complexity science). Ця галузь знання визнана сучасним науковим мейнстрімом у розвинених країнах світу², який лише починає системно досліджуватись в Україні. Недарма найвідоміший фізик сучасності, яким був і залишається С. Хокінг, зазначав, що ХХІ ст. буде періодом складності. Своєрідними науковими кузенами цієї науки є теорія систем, кібернетика, екологія, політологія та інші галузі, які цікавляться системами³. Є думка, що кримінологічна наука може по праву вважатися максимально спорідненою до науки про складність, адже кримінологія вивчає злочинність, як складне і комплексне соціальне явище, та розробляє систему його запобігання, яка складається із низки комплексів.

Саме теорія складності вивчає методологічні засновки комплексності. Фактично, коли йдеться про складні соціальні, і не тільки, системи, до яких, без сумніву, належить й кримінологічна система, максимально розкривається евристичний потенціал для розкриття природи комплексності у кримінологічному знанні.

Ще у 1948 р. У. Вівер опублікував есе на тему «Наука та складність», порівнюючи проблеми простоти, неорганізованої й організованої складності. Вчений описав це як проблеми, що включають одночасну роботу зі значною кількістю факторів, які взаємопов'язані та об'єднані в органічне ціле⁴. Для кримінологів предмет дослідження цього науковця має дуже нагадувати систему детермінації злочинності, утворену комплексом її

¹ Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління : монографія / Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Павленко В. І. та ін.; за ред. І. С. Руснака. Київ: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

² Левантович О. Більше, ніж теорія: як наука про комплексність впливає на наше життя. URL: <https://ucu.edu.ua/news/bilshe-nizh-teoriya-yak-nauka-pro-kompleksnist-vplyvaye-na-nashe-zhyttya/> (дата звернення: 05.06.2025).

³ Hébert-Dufresne L., Allard A., Garland J. et al. The path of complexity. NPJ Complexity. 2024. Vol. 1. P. 1, 2. DOI: 10.1038/s44260-024-00004-0.

⁴ Weaver W. Science and Complexity. *American Scientist*. 1948. Vol. 36. P. 536–544.

окремих криміногенних чинників.

У 1962 р. політолог Г. Саймон закріпив теоретичну основу для пізнання складних систем у своїй роботі «Архітектура складності»¹. Пізніше фізик Ф. Андерсон у 1972 р. дослідив як складність суперечить стандартній редукціоністській гіпотезі. Вчений наполягав, що чим глибше ми заглиблюємося в основи, тим менше вони здаються актуальними для глобальних проблем людського розвитку². Схожі філософські судження висловлював Е. Морена, критикуючи редукціоністську (системну) теорію³. Інтерес до складності живих систем надихнула Е. Шредінгера, науковця в галузі квантової механіки, на розробку теорії самовідтворення й спадкової інформації. Учений при цьому дійшов цікавого висновку, що для вичерпного розуміння живих систем знадобляться нові закони фізики⁴. Насправді обсяг знань про природу, сутність, функціонування й закономірності розвитку складних систем поширювався великими темпами у багатьох галузях. Істотний вплив на теорію складних систем здійснили також такі вчені, як Дж. Глейк⁵, М. Волдроп⁶, Дж. Коуен, Д. Пайнс та Д. Мельцер⁷, Дж. Міллер⁸, Д. Вест⁹, Нобелівські лауреати з фізики у 2021 р. С. Манабе, К. Гассельманн¹⁰ та чимало ін.

Висока зацікавленість світовим науковим співтовариством проблемою складних систем й комплексністю, як їх невід’ємною інтегративною властивістю, активне поширення цього знання у різних наукових галузях стало результатом організації діяльності навіть окремих наукових установ. Вони спеціалізуються на вивченні складних організованих систем. Найбільш відомою серед них є Інститут Санта-Фе (SFI), що дислокується у штаті Нью-Мексико (США). Він був заснований ще у 1984 р. Ця установа займається міждисциплінарними дослідженнями фундаментальних властивостей складних фізичних, математичних, біологічних та соціальних систем. Інститут консультують видатні вчені, включаючи кілька лауреатів Нобелівської премії, які представляють понад 80 провідних університетів

¹ Simon H. A. The Architecture of Complexity. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1962. Vol. 106. № 6. P. 467-482.

² Anderson P. W. More is different: broken symmetry and the nature of the hierarchical structure of science. *Science*. 1972. Vol. 177. P. 393-396.

³ Morin E. From the concept of system to the paradigm of complexity. *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1992. Vol. 15. Iss. 4. P. 371-385. DOI: 10.1016/1061-7361(92)90024-8.

⁴ Schrödinger E. What is Life?: The Physical Aspect of the Living Cell. Cambridge: University Press, 1945. 91 p.

⁵ Gleick J. Chaos: Making a New Science. London: Viking Penguin, 1989. 354 p.

⁶ Waldrop M. M. Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos. New York: Simon and Schuster, 1992. 380 p.

⁷ Cowan G., Pines D., Meltzer D. Complexity: metaphors, models, and reality. Reading: Addison-Wesley, 1994. 731 p.

⁸ Miller J. H. A Crude Look at the Whole: The Science of Complex Systems in Business, Life, and Society; 1st ed. NY: Basic Books, 2016. 272 p.

⁹ West G. Scale: The Universal Laws of Life, Growth, and Death in Organisms, Cities, and Companies. New York: Penguin, 2017. 479 p.

¹⁰ Rincon P. Nobel in physics: Climate science breakthroughs earn prize. URL: <https://www.bbc.com/news/science-environment-58790160> (дата звернення: 05.06.2025).

світу більше, ніж із 20 країн¹. На сьогодні президентом цього Інституту є Д. Кракауер, теоретик у галузі еволюції². Крім цього, окремими проблемами соціальної складності й комплексності опікується Інститут складних систем Нової Англії (NECSI). Останній тісно співпрацює в указаній сфері з дослідниками Массачусетського технологічного інституту, Гарвардського і Брандейського університетів³.

Проблема системної складності не залишилась осторонь й у науковому доробку окремих зарубіжних кримінологів. Так, у розвиток ідей У. Вівера інша відома, у тому числі у кримінологічних колах, учена-урбаніст Дж. Джекобс дослідила проблему організованої складності у своєму бестселері «Смерть і життя великих американських міст» (1961 р.)⁴. Результати її досліджень лягли в основу розробки відомої теорії, а згодом і практичної стратегії у виді просторової профілактики злочинності. У західній літературі вона частіше називається запобіганням злочинності шляхом проектування середовища проживання (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED)⁵.

Системний підхід щодо визнання взаємодії різних боків людської поведінки вдало дослідив К. Джеффри у своїй праці «Кримінологія: міждисциплінарний підхід» (1990 р.). Учений такий підхід назвав перспективою інтегрованих систем (ISP) щодо вивчення злочинності на підставі результатів різних наукових дисциплін, тобто із застосуванням комплексного підходу. На думку вченого, саме така дослідницька стратегія дозволяє урахувати різні чинники при поясненні злочинної поведінки⁶.

Відомою серед широкого кримінологічного загалу працею на цю тематику є «Застосування теорії складності: цілісносистемні підходи до кримінального правосуддя та соціальної роботи» (2014 р.) під редакцією А. Пікрофта й К. Бартолласа. У роботі теорія складності розглянута з позитивістського, реалістичного та конструктивістського боків. Підкреслюється недоцільність редукціонізму у сфері запобігання злочинності, що нерідко допускається у державній політиці⁷.

Одним із останніх фундаментальних кримінологічних досліджень щодо проблеми складності є книга С. Фаррала «Побудова комплексних часових пояснень злочинності: історія, установи та агентства» (2021 р.). У ній учений пояснює розуміння категорій складності й тимчасовості у кримінології⁸.

¹ Santa Fe Institute. URL: <https://santafe.edu/about/overview> (дата звернення: 06.06.2025).

² Інститут Санта-Фе. URL: <https://surl.li/hgphmp> (дата звернення: 06.06.2025).

³ New England Complex Systems Institute. URL: <https://neccsi.edu/about> (дата звернення: 07.06.2025).

⁴ Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 472 p.

⁵ Колодажний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

⁶ Jeffery C. R. Criminology: An Interdisciplinary Approach. New Jersey: Prentice Hall, 1990. 482 p.

⁷ Applying Complexity Theory: Whole Systems Approaches to Criminal Justice and Social Work / Ed. By A. Pycroft, C. Bartollas.; 1st ed. Bristol University Press, 2014. 328 p.

⁸ Farrall S. Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency (Critical Criminological Perspectives); 1st ed. Palgrave Macmillan, 2021. 179 p.

В Україні у галузі кримінологічного знання спеціальні дослідження щодо системної складності та комплексності, за окремими виключеннями, відсутні. При цьому не можна не відмітити окремих українських кримінологів, які збагатили теорію кримінологічної науки обґрунтуванням застосування системного та комплексного підходів при вивченні злочинності та її окремих проявів. Одним із перших кримінологів, який за часів незалежної України дослідив застосування системного підходу у кримінології, є О. Маноха. Науковець надав загальну характеристику системному аналізу, довів системність на прикладі предмета кримінології, аналізу злочинності, її детермінації та запобігання¹. Аналогічно О. Фролова, розуміючи злочинність системою, наполягає, що запобігання їй має передбачати комплекс запобіжних заходів і системний підхід до їх реалізації².

А. Закалюк наголошує, що одним із завдань сучасної кримінології є застосування системного підходу при проведенні кримінологічних досліджень. Крім цього, він розуміє детермінацію злочинності складним й комплексним феноменом³, запобігання якому передбачає вжиття відповідної системи запобіжних заходів. А. Закалюк також надав загальну характеристику комплексності й комплексного підходу у трьох площинах: теоретичні та практичні способи розв'язання кримінологічних проблем; урахування при кримінологічному аналізі різних соціальних тенденцій і процесів; міждисциплінарний підхід у кримінології. При цьому вимогою комплексності названий системний підхід⁴, з чим неможна не погодитись.

Слід наголосити на істотному науковому доробку В. Голіни при розробленні зазначеної проблематики. Зокрема, вчений, хоча і у загальних рисах, однак описує фундаментальне положення, яке можна використати у ролі своєрідної квінтесенції при дослідженні комплексності. Зокрема, йдеться про те, що запобігання злочинності являє собою цілеспрямований комплексний процес. Він ураховує поєднання теорії, законодавства, кримінологічної політики та діяльності багатьох суб'єктів у цій сфері⁵. Крім цього, В. Голіна на прикладі запобігання автотранспортним правопорушенням достатньо методологічно виважено і послідовно проілюстрував межі та практичні можливості комплексного підходу в указаній царині⁶. Без сумніву, окремі засновки цих напрацювань повинні

¹ Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.

² Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1997. 208 с.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. С. 38, 184.

⁴ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Ін Юре, 2008. С. 79.

⁵ Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 4.

⁶ Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, змістовна характеристика, значення. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареева (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. Вип. 45. С.

лягти в основу не лише обґрунтування актуальності комплексності у кримінологічному знанні, а й мають бути використані при розробці комплексної моделі запобігання злочинності в Україні.

Послідовним прибічником вдалого застосування категорій системності й комплексності в інституціональній теорії злочинності є В. Дрьомін. Учений підкреслює залежність поведінки людей від комплексу соціальних інститутів, які формують їх спосіб життя. Він доводить, що з позиції інституціоналізму підставою для висновку про системність злочинності служить уявлення про неї як інституціоналізовану систему кримінальних практик¹.

Неможна не відзначити вдумливе використання системного та комплексного підходів при кримінологічному дослідженні В. Батиргареєвою окремих видів і груп злочинів. Зокрема, вчена продемонструвала комплексність за усіма рівнями кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, передбачених ст. 187 КК України: кількісно-якісні показники, особа злочинця-розбійника, детермінація розбоїв, потерпілі від цих злочинів, запобігання². Аналогічно щодо явища рецидивної злочинності. Окрім дотримання комплексності при наданні розгорнутого кримінологічного опису зазначеного протиправного феномену, В. Батиргареєва застосувала нетрадиційний комплексний підхід щодо об'єднання різних теорій при поясненні природи етіології та особливостей кримінологічної детермінації рецидивної злочинності в Україні³.

Імпонує інтерпретація комплексності Б. Головкіним при дослідженні окремих видів правопорушень. Так, комплексне вивчення умисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень у сімейно-побутовій сфері розуміється ним не у міждисциплінарному контексті, а саме з огляду на глибину кримінологічного дослідження цієї проблеми. Крім цього, комплексний підхід запобігання зазначеним злочинам небезпідставно зводиться до реалізації різнорівневої системи запобіжних заходів, спрямованих на вплив на відповідні криміногенні об'єкти⁴. Так само й щодо явища корисливої насильницької злочинності, комплексність пізнання якої пов'язується передусім з його глибиною та видовою специфікою. Відсутність комплексності виражається Б. Головкіним через ознаку фрагментарності й неповноти дослідження. Більше того, комплексність названа ним ключовим принципом запобігання корисливій насильницькій злочинності⁵.

58–67. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-58.

¹ Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2010. 38 с.

² Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків : Одисей, 2003. 256 с.

³ Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Хареїв : Право, 2009. С. 340, 341.

⁴ Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків : Нове слово, 2004. С. 7, 156, 191.

⁵ Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. С. 9, 240, 305.

Своєрідним локомотивом сучасного кримінологічного пізнання системного підходу при вивченні злочинності та її запобігання є В. Оболенцев. У серії монографій та циклі наукових статей, виданих протягом останніх років, науковець обґрунтовує придатність системного аналізу для: дослідження злочинності та віктимізації¹; розгляду нашої держави як відповідної системи²; запобігання корупції³; моделювання системи запобігання злочинності⁴ тощо. При цьому науковий доробок цього автора можна розглядати як певний методологічний базис для формування гносеологічних засновків дослідження проблеми комплексності у кримінології. Представлене дослідження додатково обґрунтовує актуальність і затребуваність системного підходу у науці та призначене заповнити наявний пробіл щодо вивчення природи, етіології та напрямів застосування комплексності у кримінологічній теорії і практиці.

Виправданість застосування системного підходу при вивченні злочинності та її запобіганні обґрунтовує у своїх працях й В. Шакур⁵. Учений також підкреслює необхідність створення державної системи комплексного спостереження, аналізу й прогнозу у сфері запобігання злочинності⁶.

Більш предметно комплексний підхід розглядає О. Литвинов, який наголошує на його принциповому методологічному значенні, який ним визнається навіть передумовою вивчення шуканого механізму запобігання злочинності. Цей підхід, на думку вченого, формується через визначення в явищах і процесах навколишнього світу загальних закономірностей розвитку і функціонування (наприклад, наявність декількох елементів, взаємозв'язки між якими утворюють цілісність). При цьому необхідністю є системний опис механізму в усіх неоднозначних та суперечливих проявах⁷. Тобто фактично О. Литвинов системний підхід виправдано називає методологічною основою комплексності.

Дискусія щодо значущості комплексності та системності продовжується на сторінках трилогії авторства О. Литвинова та Ю. Орлова. Кримінологи підкреслюють, що все активніше застосування цих методів є результатом ускладнення мислення⁸, а несистемність (еклектизм) є яскравим атрибутом українського суспільства⁹, включаючи несистемний

¹ Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні : монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с.

² Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України : монографія. Харків: Право, 2018. 98 с.

³ Оболенцев В. Ф. Держава Україна як система : системний підхід до запобігання корупції. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 138. С. 161–168. DOI: 10.21564/2414-990x.138.110994

⁴ Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків: Юрайт, 2021. 192 с.

⁵ Тимошенко В. І., Шакур В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 12, 21.

⁶ Шакур В. І. Аналіз злочинності : проблеми термінології. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. С. 73–81. DOI: 10.33270/02232602.73.

⁷ Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. С. 14.

⁸ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків: Право, 2019. С. 24.

⁹ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Антипостмодерн: кримінологічні етюди. Харків: Право, 2020. С. 275.

характер діяльності багатьох суб'єктів запобігання злочинності¹, та ін.

Ознакою еволюції та прирощення наукової інформації про системний і комплексний підходи є наукові розвідки щодо існування та функціонування кримінологічної системи, яку однією із перших у загальних рисах описала О. Ведернікова². Окремі аспекти щодо кримінологічної системи, її поняття, властивостей, будови досліджували українські кримінологи С. Нежурбіда³ та О. Джужа⁴. Аналогічний підхід обстоює В. Василевич. Окрім визнання комплексного й системного характеру кримінології, як науки про злочинність, учений кримінологічну політику називає певною мікросистемою, яка є складовою ланкою в межах більш глобальної комплексної системи кримінологічної теорії та практики⁵.

Насправді через методологічну стрункість та праксеологічну гнучкість окремі аспекти системного і комплексного підходів досліджувались та використовувались й у багатьох інших галузях.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна сформулювати такі судження:

1. Евристичний потенціал проблеми комплексності у галузі кримінології корелює з пізнанням еволюції стану її наукової розробленості.

2. На теперішній час відсутнє однозначне розуміння сутності комплексності та комплексного підходу та шляхів їх застосування у кримінологічній теорії та практиці.

3. Дослідження теоретико-методологічних засад комплексності можливе виключно із використанням загальнонаукового системного підходу, а також розглядом цієї проблеми крізь призму спеціального системного кримінологічного об'єкту (утворення).

4. Розвиток наукового знання про комплексність та системність пройшов декілька умовних історичних етапів: початковий (Античний), середній (епоха Нового часу), основний (із середини XX ст. до сьогодні) та сучасний етапи.

5. Наразі приріст знань про проблему комплексності у кримінології може бути продуктивним, окрім іншого, за умови визнання явища злочинності складною соціальною системою, якій, відповідно до

¹ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки / Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2021. С. 99.

² *Примітка.* Посилання на роботу авторки відсутнє через науково-етичні обставини. Див.: Рекомендації Комітету з питань етики щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях: протокол Комітету з питань етики Національного агентства з питань забезпечення якості вищої освіти від 30.11.2023 р. № 36. URL: <https://surl.li/ckijit> (дата звернення: 09.06.2025); Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора: лист Міністерства освіти і науки України від 25.10.2024 р. № 1/19894-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadriv-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).

³ Нежурбіда С. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. С. 286–293.

⁴ Джужа О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.33270/01191101.7>

⁵ Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 15.

діалектичного закону єдності й боротьби протилежностей, протистоїть інша, кримінологічна, система. Вона складається з декількох взаємопов'язаних комплексів, які тісно взаємодіють між собою та спрямовані на досягнення єдиної системної мети – захист прав і свобод людини та громадянина, обмеження поширення кримінальних правопорушень й зменшення їх негативних соціальних наслідків.

6. Перспективними напрямками прирощення наукового знання у цій сфері є обґрунтування застосування комплексності за усіма рівнями кримінологічної системи України щодо досягнення ефективності кримінологічної доктрини, кримінологічного законодавства, кримінологічної політики, кримінології як навчальної дисципліни, кримінологічного світогляду й кримінологічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альфа і Омега. URL: <https://surl.lu/bnecwk> (дата звернення: 04.06.2025).
2. Арістотель. Метафізика / пер. з давньогрец. ; передмова і прим. О. А. Юдіна; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків : Фоліо, 2020. 300 с.
3. Барнс Дж. Арістотель : дуже коротке введення / пер. з англ. та заг. редакція В. О. Тадеева. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2023. 256 с.
4. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.
5. Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Хареїв: Право, 2009. 576 с.
6. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
7. Вся справа у деталях. URL: <https://kenguru.com.ua/blog/vsyo-delo-v-detalyah/> (дата звернення: 06.06.2025).
8. Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, змістовна характеристика, значення. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2023. Вип. 45. С. 58–67. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-58.
9. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні : феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків : Право, 2011. 432 с.
10. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.
11. Джужа О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.33270/01191101.7>
12. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та

криміналізації суспільства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2010. 38 с.

13. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.

14. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3-х кн. Кн. 3 : Практична кримінологія. Київ: Ін Юре, 2008. 320 с.

15. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

16. Інститут Санта-Фе. URL: <https://surl.li/hgphmp> (дата звернення: 06.06.2025).

17. Ківва Ф. В. Використання системного методу у науці: історія та сучасна практика. *Системний підхід у дослідженні злочинності*: мат. наук. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви; уклад. В. Ф. Оболенцев. Харків: видав. Кім Д. С., 2013. С. 14–16.

18. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. С. 228 с.

19. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

20. Левантович О. Більше, ніж теорія: як наука про комплексність впливає на наше життя. URL: <https://ucu.edu.ua/news/bilshe-nizh-teoriya-yak-pauka-pro-kompleksnist-vplyvaye-na-nashe-zhyttya/> (дата звернення: 06.06.2025).

21. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 41 с.

22. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Антипостмодерн : кримінологічні етюди. Харків : Право, 2020. 280 с.

23. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого» часу : наукові розвідки / Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2021. 316 с.

24. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.

25. Людвиг фон Берталанфі. URL: <http://surl.li/tmzsvc> (дата звернення: 07.06.2025).

26. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев; 2-ге вид., перероб. та доп. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.

27. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.

28. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура (фрагменты); ред. В. Танчер; НАН Украины, Ин-т социологии. Киев : Абрис, 1996. 109 с.

29. Нежурбіда С. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

30. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання

злочинності в Україні. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. Вип. 130. С. 155–161.

31. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України: монографія. Харків : Право, 2018. 98 с.

32. Оболенцев В. Ф. Держава Україна як система : системний підхід до запобігання корупції. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 138. С. 161–168. DOI: 10.21564/2414-990x.138.110994.

33. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с.

34. Оболенцев В. Ф. Теоретичний, методичний та практичний аспекти використання системного методу у вивченні злочинності. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. Вип. 127. С. 152–160.

35. Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. 176–186.

36. Платон. Діалоги / Пер. с давньогрец. Харків : Фоліо, 2022. 345 с.

37. Пригожин Ілля Романович. URL: <http://surl.li/rzrnex> (дата зверн

ення: 07.06.2025).

39. Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора: лист Міністерства освіти і науки України від 25.10.2024 р. № 1/19894-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadriv-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).

40. Рекомендації Комітету з питань етики щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях: протокол Комітету з питань етики Національного агентства з питань забезпечення якості вищої освіти від 30.11.2023 р. № 36. URL: <https://surl.li/skijit> (дата звернення: 9.06.2025).

41. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Павленко В. І. та ін.; за ред. І. С. Руснака. Київ: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

42. Стоїцизм. URL: <http://surl.li/qjslvf> (дата звернення: 06.06.2025).

43. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

44. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1997. 208 с.

45. Шакун В. Аналіз злочинності : проблеми термінології. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. С. 73–81. DOI: 10.33270/02232602.73.

46. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. 2-ге

вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ : ДДУВС ; Ліпа ЛТД, 2012. 548 с.

47. Anderson P. W. More is different: broken symmetry and the nature of the hierarchical structure of science. *Science*. 1972. Vol. 177. P. 393–396.

48. Applying Complexity Theory : Whole Systems Approaches to Criminal Justice and Social Work / Ed. By A. Pycroft, C. Bartollas.; 1st ed. Bristol University Press, 2014. 328 p.

49. Bertalanffy L. von Zu einer allgemeinen Systemlehre. *Biologia Generalis*. 1949. № XIX. S. 114–129.

50. Cowan G., Pines D., Meltzer D. Complexity: metaphors, models, and reality. Reading: Addison-Wesley, 1994. 731 p.

51. Farrall S. Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency (Critical Criminological Perspectives); 1st ed. Palgrave Macmillan, 2021. 179 p.

52. Gleick J. Chaos: Making a New Science. London: Viking Penguin, 1989. 354 p.

53. Hébert-Dufresne L., Allard A., Garland J. et al. The path of complexity. *NPJ Complexity*. 2024. Vol. 1. P. 1, 2. DOI: 10.1038/s44260-024-00004-0.

54. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961. 472 p.

55. Jeffery C. R. Criminology: An Interdisciplinary Approach. New Jersey: Prentice Hall, 1990. 482 p.

56. Miller J. H. A Crude Look at the Whole: The Science of Complex Systems in Business, Life, and Society; 1-st ed. NY: Basic Books, 2016. 272 p.

57. Morin E. From the concept of system to the paradigm of complexity. *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1992. Vol.15. Iss. 4. P. 371–385. DOI: 10.1016/1061-7361(92)90024-8.

58. New England Complex Systems Institute. URL: <https://necsi.edu/about> (дата звернення: 07.06.2025).

59. Prigogine I., Stengers I. Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature. N.-Y. : Bantam Books, 1984. 349 p.

60. Rincon P. Nobel in physics: Climate science breakthroughs earn prize. URL: <https://www.bbc.com/news/science-environment-58790160> (дата звернення: 07.06.2025).

61. Santa Fe Institute. URL: <https://santafe.edu/about/overview> (дата звернення: 07.06.2025).

62. Schrödinger E. What is Life?: The Physical Aspect of the Living Cell. Cambridge: University Press, 1945. 91 p.

63. Simon H. A. The Architecture of Complexity. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1962. Vol. 106. № 6. P. 467–482.

64. Sternberg R. J. A triangular theory of love. *Psychological Review*. 1986. Vol. 93. P. 119–135. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>.

65. Waldrop M. M. Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos. New York: Simon and Schuster, 1992. 380 p.

66. Weaver W. Science and Complexity. *American Scientist*. 1948. Vol. 36. P. 536–544.

67. West G. Scale: The Universal Laws of Life, Growth, and Death in Organisms, Cities, and Companies. New York: Penguin, 2017. 479 p.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2025

Maxim G. KOLODYAZHNY,

PhD, Senior Researcher

(Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

THE PROBLEM OF COMPLEXITY IN CRIMINOLOGY: ANALYSIS OF THE PAST, ASSESSMENT OF THE PRESENT AND A LOOK INTO THE FUTURE

This article, based on the results of theoretical and empirical research, attempts to evaluate the breadth and depth of understanding the issue of complexity and the comprehensive approach in the field of criminology. Arguments are presented regarding the appropriateness of studying the state of scientific development of the problem of complexity. The characteristics of an intersystem, sectoral-subject-chronological approach to understanding the announced issues are revealed. The author offers a general understanding of complexity and the comprehensive approach. Key scholars and their scientific works, which directly or mostly indirectly relate to the problem of complexity, are listed. The article outlines the four main stages in the formation and development of philosophical and criminological knowledge about complexity. Attention is drawn to the significance of general scientific systems methodology for a deeper understanding of the heuristic potential of the comprehensive approach in general and complexity in particular.

The study of theoretical and methodological problems of complexity can be excluded from the implementation of the systematic scientific approach, as well as the consideration of this crisis problem through the prism of a special systemic criminological object (formation). The development of scientific knowledge about complexity and systematicity has gone through decades of conventional historical eras: the initial (Antique), middle (modern era), main (from the middle of the 20th century to the present) and modern stages.

Currently, the increase in knowledge about the problem of complexity in criminology can be productive provided that the phenomenon of crime is recognized as a complex social system, which, according to the dialectical law of unity and struggle of opposites, is opposed by another, criminological, system. It consists of several interconnected complexes that closely interact with each other and are aimed at achieving a single systemic goal - the protection of human and civil rights and freedoms, limiting the spread of criminal offenses and reducing their negative social consequences.

The prospects for further research into the specified scientific matter have been outlined. Promising directions for increasing scientific knowledge in this area are the justification of the application of complexity at all levels of the criminological system of Ukraine in order to achieve the effectiveness of

criminological doctrine, criminological legislation, criminological policy, criminology as an academic discipline, criminological worldview, and criminological activity.

Keywords: *complexity, comprehensive approach, systemicity, systems approach, complexity science, methodology, criminological system, criminology, crime, criminal unlawfulness.*